

Ýewgeniý Bertels / soñy

Category: Ertekiler,Filosofiýa,Goşgular,Kitapcy,Sözler,Türkmen dili,Ýazyjy şahyrlaryň we alymlaryň terjimehaly
написано kitapcy | 26 января, 2025

Ýewgeniý Bertels / soñy ***

Görnükli Gündogary öwreniji alym Ýe.E.Bertelsň türkmen edebiýatyny öwreniş ylmynda öz mynasyp orny bar. Türkmen alymlary ussadyň ylmy işlerini özleri üçin ýol görkeziji hňkmünde garayarlar. Bu alymlaryň birnäçesi halypanýň döredijilik mekdebini geçdiler. Şolaryň biri hem edebiýatçı alym professor Nagym Aşyrowdy. Beýik Watançylyk urşy ýyllarynyň öňüsrysynda türkmen ýaş alymlary Ahmet Ahundow-Gürgenlä, Nagym Aşyrowa, Hojaberdi Hanowa, H.Maşakowa we başga-da birnäçe oglana Leningradda, Bertelsiň elinde okamak miýesser edipdir. Aspirant Nagym Aşyrow öz mugallymynyň türkmen edebiýaty, onuň folklory hakynda beren leksiýalaryny gözüniň göreji kimin saklan ekeni. Wagtyň geçmegine garamazdan, meşhur alymyň türkmeniň halk döredijiliği hakynda aýdan pikirlerini gzylyň gyryndysy ýaly edip saklan merhum edebiýatçı alymymyz professor Nagym Aşyrowy ýagşylykda ýatlap, onuň ýetmiş ýyl mundan öň ýazan konspektindäki ýazgylary gysgaldybrak, ylmy dolanyşyga girizmegi makul bildik. Bertels, ine, türkmen folklory barada şeýle pikir ýöredipdir: ...Türkmenleriň baý we original folklory bar. Bu folkloryň eserlerini men ýygy-ýygydan okaýaryn we her gezek okanymda güýcli estetik lezzet alýaryn.

Türkmen folkloryny okanyňda gahrymançylyga köp üns berlenini derrew duýýarsyň. Munuň özi halkyň geçmiş durmuşy bilen baglanyşykly gelýär. Türkmenler giň sährada erkin ýaşamagy gowy görüpdirler. Goňşy feodal döwletleriň birentegi bolsa bularyň erkinligine kast edipdirler, türkmen tirelerini çapawullapdyrlar, ekerançylyk meýdanlaryny, bag-bakjalaryny at aýagynyň aşagynda torç edipdirler. Güýcli döwletleriň köp sanly goşunlaryna gaýtawul bermäge türkmenler san tarapyndan azlyk edipdir. Ine, şu ýagdaýda edermenlik, gahrymançylyk

düýpli rol oýnapdyr. Şonuň üçinem gahrymançylyga aýratyn üns berlipdir. Ine, şu ýagdaý – halkyň gahrymançylykly hereketi onuň folklor eserlerinde we çeper edebiýatynda düýpli yz galdyrypdyr. Türkmen folkloynyň ajaýyp ýadygärligi “Görogly” bolsa başdan-aýak erkinlik we gahrymançylyk baradadır.

Men çeper edebiýatda diýdim, sebäbi halk döredijiliginin watançylyk äheňi onuň çeper edebiýatyna geçendir. Edebiýaty döreden we ösdüren uly şahyrlaryň döredijiliginin esasy çeşmesi halk folklorydyr. Olar folkloryň gowy däplerini öz döredijilik işlerinde giň peýdalanydpdyrlar we ösdüripdirler. Magtymguly şahyryň köp eserlerinde edermen ýigitler hyjuwly wasp edilip, muhannesler rehimsiz ýazgarylypdyr. Türkmen halkynyň beýleki bir görnükli şahyry Seýdiniň poeziýasynyň bolsa agramly bölegi batyr ýigitler barasyndadır. Şahyryň özi batyrlyk babatynda köplere görelde görkezen adam bolupdyr. Ol özünüň ömrüniň köpüsini şol söweşeň ýigitleriň arasynda geçiripdir. Goltugy kitaply, eli ýaragly bu şahyr poeziýa bilen gaýratlylygy utgaşdyryp, halka hyzmat etmegiň gowy göreldesini görkezipdir.

Ata Watany talaňcy leşgerlerden goramak üçin gahrymançylykly hereketiň hemise aýgytlaýy roly bolýar. Yöne bu nähili ähmiýetli bolsa-da, meseläniň diňe bir tarapydyr. Söweşde üstün çykmagyň beýleki bir tarapy, beýleki bir şerti bolsa, edermen ýigide gerekli at-ýaragyň bolmagydyr. Siz “Görogly” eposyny köp okansyňyz, bu eposy menem telim gezek okadym. Ine, şu kitapda gelýän parasatly ýaşuly Jygalybegiň öz agtygy, Çandybil halkynyň geljekki gahrymany Göroglyny erkin ruhda terbiýelejek bolup, başdan geçirilenlerini, oňa mynasyp ýoldaş – Gyraty ýetişdirjek bolup çeken hupbatlaryny bir ýadyňza salyň. Bu uly jepa – tutanýerli iş.

Gyratyň gadyryny, uly söweşlerde özüne hakyky ýoldaş bolandygyny Göroglynyň özi hemmeden beter bilyär. Onuň söweşde atyna zeper ýeten wagty aýdýan şu sözlerine bir serediň: “Gyrat sowaşdygyça agsaýar, Görogly onuň üstünden düşüp görse, toýnagyny daş gyrypdyr, Göroglynyň ýüregi awady, öz ýaralaryny ýadınyndan çykardy. Atynyň boýnundan gujaklap, maňlaýyndan öpdi”.

Gepiň gerdişine görä, türkmen atlary barada birki agyz söz aýtmaga rugsat ediň. Siziň ata-babalaryňzyň öz nesilleriniň we bütin adamzadyň öňünde bitiren uly hyzmatlarynyň biri meşhur ahalteke atlaryny terbiýeläp ýetişdirmekleridir. Ahalteke atlary özüniň owadanlygy, ýyndamlygy, çydamlylygy we çeýeligi bilen tapawutlanýar. Siziň şahyrlaryňzyň eserlerini okanyňda, arap atlarynyň jomartlyk bilen taryplanýan setirlerine duşgelýärsiň. Bu eserleriň köpüsü soňky asyrlara degişli bolsa gerek. Sebäbi bularda birhili, türkmen atlarynyň asly arap atlaryndan gelip çykýan ýaly bolup görünýär. Hakykatda bolsa bu tersinedir – ahalteke tohumlary has irki döwrüň atlarydyr, arap atlary entek döredilmänkä, türkmen taýpalarynyň söweş maly bolupdyr we harby ýagdaýlarda watan goraýy ýigitler üçin bahasyna ýetip bolmajak ýoldaş hökmünde hyzmat edipdir.

Ýigidiň bolmasa ýaragy, aty,
Şony belli biliň – ýokdur gaýraty.

“Ahal” sözi anyk bir territorial (Köpetdag sebitleri) manyda ulanylýar, emma ozallar bu sözüň “gala” manysynyň bolmagy hem ahtimal. Şeýle bolsa “ahalteke” atlarynyň ilkibaşdan ýurt goraýy ýigitleriň ygtybarly ýoldaşy bolandygy gümansyzdır. Olar söweş wagtynda örän çeýe, dözümlü we gorkmazak bolupdyrlar.

Gruziýada häzirem “ahaly-kala” diýen bir raýon bar we ol kese çyzyk bilen ýazylýar (“ahaly-kala”), sundan aňlanyşyna görä-de “ahal” sözi – “gala” sözi belli manydaş gelýär.

Türkmen folklorynyň žanrlary barada aýdylsa, her žanryň öz aýratynlygy, öz gymmaty bar, biri beýle, biri eýle diýip, čürt-kesik etmek gelşikli bolmazmyka diýýarin.

Ine, şu nakyllara bir serediň:

Ilim-günüm bolmasa, Aýym-Günüm dogmasyn.

Il aglak bolsa, doňuz depä çykar.

El-eli ýuwar, iki el birigip ýüzi ýuwar.

Duşmanyň peşeçe bolsa, pilçe gör:

İşlemeseň – dişlemersiň.

Ýatan öküze iým ýok we başgalar.

Gördüňizmi, nähili paýhasly düzülipdir, özi gysga, emma manysy örän giň. Halk özünüň aňyny we ukybyny yhlas edip, nakyllaryna siňdiripdir. Bulary okanyňda geçmişde sowatsyz halkyň şeýle çuň manyly sözleri tapyşyna oturyp-oturyp geň galýarsyň. Ýaşulular şu nakyllaryň üsti bilen öz perzentlerini watançylyk, agzybirlik, işeňňirlik ruhunda terbiýeläpdirlər. Halk arasynda köp ýaýran žanrlaryň biri, elbetde, aýdymlardyr. Size mälim bolşy ýaly, geçmişde türkmenleriň durmuşynda teatr bolmandyr, tans etmek däbi hem bolmandyr. Bularyň öwezine jemagatyň üýesen ýerinde olara ruhy iýmit beren zat aýdym bolupdyr.

Aýdym aýtmak ýaşlykdan başlanypdyr: türkmeniň ýaşyndanam-garrysyndanam, daýhanyndanam, çopanyndanam aýdym aýdyp bermegi haýış etseň, birki heň gaçyryp berer.

Dogry, il içinde ýörite aýdym aýdýan professional aýdymçylar-bağşylar hem bolupdyr. Olary bir obadan ikinji oba äkidipdirler. Bu däp henizem dowam edýär.

Aýdym folklor eserleri esasynda hem, edebi eserler esasynda hem düzülipdir. Size mälim bolşy ýaly, olaryň hemmesi "halk aýdymalary" ady bilen dowam edýär. Aýdymalaryň mazmuny dürli-dürlüdir: taryhy, gahrymançylyk, öwüt-nesihat, ýşky-söýgi we beýleki temalardan.

Ýşky-liriki aýdymalaryň hem sany örän köpdür. Öňräk Leningradda, Gündogary öwreniş institutynda siziň belli şahyrlaryňzyň biri Garaja Burunow okapdy. Bir gezek aýdym-saz hakynda gürrüň bolanda, ol: "Saýatly-Hemra", "Leýli-Mejnun", "Zöhre-Tahyr", "Hüýrlukga-Hemra", "Gül-Bilbil" we halk eposy "Görogly" köplenç ýşky-fantastiki ýa-da gahrymançylyk äheňde düzülipdir, olaryň goşgularynyň bolsa köpüsi aýdyma öwrülip galypdyr" diýipdi. Bu dogry pikirdir.

Mundan başga-da Magtymgulynyň, Seýdiniň, Zeliliniň, Keminäniň, Mollanepesiň, Mätäjiniň we beýleki şahyrlaryň köp sanly şygylary aýdym edilip aýdylýar. Munuň özi türkmen halkynyň durmuşynda aýdym-sazyň uly orun tutýandygynyň shaýadydyr. Geçmişde ýigitleriň öz söygüllisi bilen duşuşmagy, maşgala durmuşyny gurmagy iň kyn meselelerden bolupdyr. Sosial

deňsizlik, garyplyk we köne däp-dessurlar söýgülileri gaty heläk edipdir. Aglab a wagtlarda bolsa pajygaly netijeler bilen gutarypdyr.

Ýigitler ekerançylyk meýdanlarynda bolanlarynda hem, dagda-düzde mal-garalaryň yzynda gezenlerinde hem aýdym aýdypdyrlar, özleriniň iň näzik, iň ýakymly sözlerini, arzuw-umytalaryny şol aýdymlar arkaly söýgülilerine ýetiripdirler. Uzak ýerlerde olaryň atlaryny tutup, öz iç syrlaryny beýan edipdirler. Olar söýginiň gizlin güýjüne ynanypdyrlar.

Indi türkmen folkloynyň we edebiýatynyň esasy žanrlaryndan hasaplanýan dessanlar barasynda gürrüň edip geçeliň. Yöne dessanlar hakyndaky gürrüňe geçmezden öňürti, halk ertekileri dogrusynda birki agyz söz aýdalyň. Ertekiler türkmeniň kyssa eserleriniň esasydyr. Şu jähetden olar dessanlaryň kyssaçylyk häsiýetini ösdürmäge hem gös-göni täsir edendir. Size mälim bolşy ýaly, ululy-kiçili halk ertekileriniň sany örän köpdür we olar adatça kyssa bilen beýan edilýändir. Dessanlaryň hem sýužeti, köplench, kyssa bilen beýan edilýär. Käbir dessanlaryň bolsa sýužeti hut ertekilerden alnandyr. Şeýle bolsa, ertekiler bilen dessanlaryň arabaglanyşygy jedelsizdir. Türkmen ertekilerini okanyňda ýa-da diňläniňde ilki bilen onuň güýcli fantaziýa eýedigini duýýarsyň. Bu ýagdaý, ylaýta-da jadyly ertekilerde açık duýulýar. Mysal üçin, "Ak pamyk" ertekisini getirmek bolar. Bu ýerde ynsanyň oýlap tapyjylygynyň üýtgeşik nusgalary berlipdir. Ertekide ynsan başdanaýak gara güýçler bilen çaknyşýar we iň soňunda hem adalatlylyk üstün çykýar.

Özüniň mazmuny boýunça durmuşy ertekiler örän gyzyklydyr. Bu ertekilerde halk köpçüligi özüniň dogumlylygy we ugurtapyjylygy bilen ýokary synp wekillerinden üstün çykýar. Bu ýagdaý, optimizm we öz güýjüne ynanmak türkmen ertekileriniň ähmiýetli bir aýratynlygydyr. Muňa mysal edip, "Baý we üç talaban" diýen ertekini getirmek bolar.

Şeýle gysgaça yza çekilmeden soň, dessanlar baradaky gürrünimize geçeliň. Siz olary halk dessanlary (anonim) we edebi-dessanlar (awtorly) diýip atlandyrýarsyňz. Bularyň nähili tapawudy bar?

Kompozisiýanyň gurluşy we sýužetiniň ýaýbaňlanyşy jähetden bu dessanlaryň biri-birinden ullakan üýtgeşigi ýok bolsa gerek. Meselem, “Şasenem-Garyp” (anonim) bilen “Zöhre-Tahyr” (awtorly) kompozision gurluşy taýdan biri-birine, belli bir derejede, meňzeşdir, emma bularyň dilinde, şygyr formasynda üýtgeşiklik bardyr. “Şasenem-Garybyň” dili we goşgy düzüliş formasy halk döredijiliginin eserlerine ýakyndyr, emma, “Zöhre-Tahyrda” halk folkloynyň poeziýasy bilen birlikde, beýleki türki halklaryň edebiýatynyň we arap-pars edebiýatynyň dürli formalaryny hem görmek bolýar. Muny okanyňda, gündogar halklarynyň dilini we edebiýatyny oňat bilýän, örän sowatly adamyň ýazandygyny derrew duýýarsyň.

Dessanlaryň halk arasynda giňden ýaýramagynyň sebäbi nämekä? Birinji nobatda, olaryň gyzykly beýan edilýän sýužetli eserler bolmagydyr. Dessanlaryň gahrymanlary bolsa, adatdan daşary üýtgeşik ýagdaýlarda, romantizm-fantastik ýagdaýlarda hereket edýärler. Olar garaşylmadık kyn we müşakgatly situasiýalardan özleriniň dogumlylygy we ugurtapyjylygy bilen baş alyp çykýarlar. Ýollarynda duş gelýän lek-lek goşunlary we gaýry möwhümatlary derbi-dagyn edip, öz ýurtlaryna sag-aman dolanyp gelýärler. “Öz ýurtlaryna gelýärler” diýen sözi gaýtalap bolar, olar (gahrymanlar) nähili uzäk ýerlerde bolsalar-da, nähili agyr şertlerde hereket etseler-de, nähili bol sapaly durmuşda ýaşasalar-da, iň soňunda söygülilerini alyp, öz ýurtlaryna dolanyp gelýärler. Dessanlaryň aglabा köpüsiniň şeýle gutarmagy, elbetde, töötänden däldir, munuň watançylyk ähmiýeti bardyr. Gahrymanlaryň şu hili hereketleri ýaslary biguman özüne çekýär.

Dessanlary işden soň, gjijelerine oturyp diňlär ekenler. Halk arasyndaky bagşylar ýaly, bu eserleri hem ýörite okaýan professional dessançylar bolupdyr. Olar dessanlary özüne has ýakyn bolan stilde, ýakymly owaz bilen okapdyrlar.

Ine, indi türkmen folkloynyň ajaýyp ýadygärligi, halkyň adalatlylyk we erkinlik ugrunda asyrlarboýy alyp baran göreşlerini yzygiderli görkezýän gahrymançylykly epos “Görogla” gelip ýetdik. “Görogly” baradaky rowaýat örän çylşyrymly hem-de örän ähmiýetlidir. Şonuň üçin hem “Görogly”

eposy barada ýörite gürrüň etmeli bolarys. Häzirlikçe bolsa, käbir zatlary aýtmak bilen çäklenýärис.

“Görogly” halk döredijiliginin iň uly we iň meşhur eseridir. Bu ajaýyp eposy döretmekde halk özüniň güýjüni we ukybyny birjik-de gaýgyrmandyr.

Eposda durmuşyň iň düýpli we iň wajyp meselesi – ýurduň özbaşdaklygyny, halkyň erkinligini goramak meselesi orta atylýar. Bu meseläni çözmeleklik halkyň jümmüşinden çykan batyr kyrk ýigidiň we olaryň serkerdesi adamzadyň erkinlik idealyny özüne siňdiren gorkmazak Göroglynyň paýyna düşýär.

• Magtymguly

Türkmen halky ençeme şahyrlary döretdi, emma şolaryň arasynda söz ussady, deňi-taýy bolmadyk beýik Magtymguly birinji orunda durýar. Magtymgulynyn Hywadyr Buharadan başga-da köp ýerleri gezendigini, Azerbaýjanda, Eýranda, Owganystanda bolandygyny onuň goşgularyndan görmek bolýar. Magtymgulynyn şol ýurtlary gezmegi, – şol wagtyň dessuryna görä, bu onuň medresäni guitarandan soňky ýyllary bilen gabat gelýär, – öz okap alan bilimini giňeltmek üçindi.

Onuň ömrüniň soňky ýyllary barada hiç hili takyk maglumat saklanmandyr. Emma onuň duşmanyň eline ençeme sapar ýesir düşendigi, paýhaslylyk bilen özünü hem-de doganyny ýesirlikden guitarandygy barada halk arasynda rowaýat bar.

Şahyryň maşgala durmuşynyň şowsuz bolandygy-da bize mälim. Ol ýaş wagtynda Meňli atly görmegeý gyzy cyn ýürekden söýüpdir. Emma şol gyz üçin tölemeli galyňy töláp bilmänsoň, gyzyň dogan-garyndaşlary Meňlini başga birine satyp goýberýärler.

Magtymgulynyn edebi mirasy galapyngadymy halk formasында ýazylan goşgulardyr. Olaryň birnäçesi dörtleme formasындaky goşgulara bölünüp, ikinji bentden başlap, ilkinji üç setiri öz aralarynda rifmalaşýarlar, dörtlemäniň hemmesinde iň soňky setir rifma bilen birleşip, goşgyny bir-biri bilen bütewi edip baglanychdyryar.

Onuň goşgularynyň mazmuny dürli-dürli bolup, Ýakyn Gündogar poýeziýasynyň adaty kanunyndan daşary çykýar. Ilkinji ýerde

gahrymanlyk temasy, soňra hem didaktiki-ahlaky tema durýar. Bulardan başga-da gadymy rowaýatlary, legendalary beýan edýän sýužetli goşgulary tebigata, söýgi lirikasyna degişli goşgulary bar. Tire-urug arasyndaky duşmançylygy ýok etmek türkmen tirelerini birleşdirmeklige bolan ýadawsyz çagyrys şahyryň döredijiliginde esasy orna eýedir.

Türkmenler baglasak bir ýere bili,
Gurudarys Gulzumy, derýaýy- Hili,
Teke, ýomut, gökleň, ýazyr, alili,
Bir döwlete gulluk etsek bäsimiz.

Emma ussatlyga, özbaşdaklyga çykmak üçin diňe bir birleşmegin özi ýeterlik däl, ony berjaý etmek üçin gadymdan gelýän däp bolan belent ahlaklylygy, uruşda batyrlygy, duşmana we dönüklerə rehimsiz bolmagy, beren sözünde tapylmaga, belent däp bolan myhmansöýerligi, kömege mätäç bolanlara islendik pursatda ýardam etmeklige taýýar bolmaklyk däbini halkyň gyşarnyksyz saklamagy gerekdir. Magtymguly öz diňleýşilerine mert ýigidiň obrazyny arman-ýadaman suratlandyrýar. Şol mert ýigitleriň obrazynyň üsti bilen nalajedeýin gorkaklary, husyltary, gazanç üçin her hili nejisliklere ýüz urmaga ukyplı bolan ýigrenji söwdagärleri paş edýär. Ol halkyň parasatly sözlerini, nakyllary we atalar sözlerini giňden ulanypdyr, halkyň arasynda agyzdan-agza geçýän şol aýdyň formalar hazırlı hem türkmen halkynyň arasynda ýasaýar. Şahyr öz goşgularynda türkmen jigidiniň gaýduwsyz ruhuny örän aýdyň suratlandyrýar, azgynlyga, ýaramaz urp-adatlarar garşıy çykýar.

Sebäbi, onuň pikiriçe, şol zatlaryň gaýduwsyz halkyň ruhuny gowşatmagy, öz azatlygy ugrunda göreşýänleri başarınyksyzlyga we lelliklige sezewar etmegi mümkün.

Şahyryň öz halkyny söýmeklik joşguny, betbagtçylyga sezewar bolnan elhenç pursatlarda ony goramak arzuwy bilen ýugrulan goşgularyny türkmen halkynyň wyždanynyň owazy diýip atlandyrmak bolar.

Şonuň bilen birlikde Magtymgulynyň goşgularynda dünýäniň panylygy, adamzat ömrüniň gysga hem edebi däldigi baradaky

tema ýygy-ýygydan duşmak bolýar.

Meselem:

Bir degişhanadyr dünýäniň ýüzi,
Nesihatym eşit, diňle bu sözi,
Ajal ýetip adam ýumulsa gözi,
Göýä bu dünýäge geldi, gelmedi...

Magtymguly bu ýerde Gündogar poeziýasynyň beýik pessimisti Omar Haýýamyň goşgularyna has bolan pikirler bilen çykyş edýär. Magtymgulynyň ol goşgulary, edil Omar Haýýamyň goşgularyndaky ýaly, gaýgylý, ýiti čuň pikirlere ýugrulan goşgulardyr. Ýone welin olaryň arasynda örän ullakan tapawut bar. Omar Haýýam – ras adam ömri örän gysgamy, ras onuň soňy ölümme, diýmek, şol gysga ömürden peýdalan, şatlykly durmuş agtar, ahyryn ölmelidigiňi irginsiz gulagyňa guýyan sesi unutmak üçin wagtyň aýsy-aşratda geçir diýen netijä gelýär. Türkmen halkynyň XVIII asyrdaky ýagdaýynda şeýle filosofiýa halky çykgynsz bagtsyzlyga, ölüm-ýitimə sezewar ederdi. Emma Magtymguly başgaça netijä gelýär.

Ömür şeýle gysga bolsa dünýäniň bir minutlyk gülüm-gülümine ynanmak gerek däl, tekepbirliğiň täsirine düşmek gerek däl. Şonuň bilen birlikde betbagtlyga sezewar bolan mahalyň ruhdan hem düşmeli däl, çünki betbagtçylygam edil bagt ýaly örän az wagtlykdyr.

Haýyr işi ertire goýma, sebäbi ertire çykyljagy-çykylmajagy näbelli, galyberse-de, haýyr iş adamyň adyny asyrlarboýy gorap saklayar. Şeýlelik bilen, göwnüçökgünlik meýilleri gapmagarşylyga eýe bolýar, ölüm hakdaky pikir öz işjeňligini, hyjuwly hereketini artdyrýar.

Magtymgulynyň sözleri türkmen halkynyň arasynda hemise ýaňlanyp gelenem bolsa, onuň goşgulary Gündogary öwrenýän alymlara örän mälimem bolsa, onuň döredijiliginı öwrenmek barada ýaňy-ýakynlara çenli hem örän az iş edilipdi. Öz Watanyny çyn ýürekden söýen, aýratynam azatlygy hormatlan Magtymguly Watana göz gyzdyran duşmanlaryň garşysyna iň soňky demine çenli söweşmeli, her hili ämert güýçleriň önünde boýun

egmezligi öz döwürdeşlerine öwretdi. XVIII-XIX asyrlarda ýaşan Mollanepes, Seýdi, Zelili we başgalar öz halypasynyň däp-dessurlaryny dowam etdirip, onuň wesýetlerini hormat bilen gorap sakladylar.

(Ýe.E.Bertelsiň “Magtymguly” diýen makalasyndan alyndy).

“Edebiýat we sungat” gazeti, 1960-njy ýylyň 25-nji noýabr.

* * *

Ýe.E.Bertels ýogalanyndan biraz soň, has takygy, Moskwada neşit edilýän “Sowetskoýe wostokowedeniýe” žurnalynyň birinji sanynda merhum alymyň dürli ýyllarda neşir edilen ylmy işleriniň sanawy çap edilipdir. Bu sanawyň özeni heniz onuň özi bar wagty taýýarlap giden sanawy esas bolupdyr. Bu sanawda görkezilen ylmy işler öň 200 –e golaý eken. Sanawa heniz çap edilmedik işler hem goşulypdyr. Soň sanawy çapa taýýarlan G.Ýu.Alyýew bu sanawdan çap etdirmäge ýetişmedik işleri aýryp, öz kartotekasyndaky işleriň hasabyna sanawyň üstünü ýetiripdir. Şeýlelikde professoryň neşirlerde çap edilen ylmy işleriniň sanyny 295-e ýetiripdir. Alymyň çap edilen ilkinji ylmy işiniň 1918-nji ýylda “Snopy” žurnalynyň 1-nji sanynda çap edilendigini hem şu sanawdan bilmek bolýar. Ol iş “Budda hekaýatlaryndan. Gara ýylan” diýlip atlandyrylan eken. Çaklaňja bu işi ýaş alym sanskrit dilinden terjime edipdir.

Onuň iň soňky çap etdiren işi hem Ibn Hazmyň kitabyna ýazan sözbaşy makalasy bolupdyr. Bu kitap Moskwada, Gündogar edebiýatlary neşirýatynda 1957-nji ýylda neşir edilipdir.

Ýeri gelende aýtsak, Ýe.E.Bertelsiň türkmen alymlarynyň işlerine ýazan synlary hem sanawda ýerleşdirilipdir. Ine, olar:

217. Рец. Проф. А.П.Поцелуевский. Основы синтаксиса туркменского литературного языка. Ашхабад. 1943. Труды МИВ, 1947, с. 116-119.

218. Рец. Доц. П.Азимов. Советско-интернациональные аффиксы в туркменском языке. Ашхабад, 1944, Труды МИВ, сб. 4. М., 1947

, 116-119.

219. Res. Dos. P. Azymow. Türkmen dilinde ýasama sözlerdäki fonetiki üýtgeşmeler. Aşhabad. 1944, Trudy MIW, sb. 4 ,M., 1947, s. 116-119.

220. Res. P. Azymow. Türkmen dilinde hallaryň ýasalyşy. Aşhabad, 1944, Trudy MIW, sb. 4.M., 1947, s. 116-119.

221. Рец. Проф. А.П.Поцелуевский. Реликты инкорпорированія в туркменском языке. Ашхабад, 1945б Труды МИВ, сб.4ю Мюб 1947б с. 116-119.

Biziň aşakda hödürleyän Bertelsiň ylmy işleriniň sanawy bolsa görnükli gündogarşynas alymyň 1960- njy ýıldan 1970 – nji ýyllar aralыgynda Moskwada neşir edilen Saýlanan işleriniň alty tomlugyna girizilen işlerdir.

• **Ye. E. Bertelsiň ylmy işleri**

Литература старого Ирана

Начало ново-персидской литературы

Суфийская поэзия

Конец классического периода

Художественная проза

Сефевиды и эпоха упадка

Поэзия XIX века

Придворные поэты Каджаров

Проза старого направления в XIX веке....

Дар ал-Фунун и литература, возникшая в среде егопреподавателей

Книгопечатание и пресса

Литература революционной эпохи .

Современное состояние персидской литературы ...

Новый персидский роман

Новейшая поэзия и ее главные течени

ХакимУнсури из Балха

Борьба придворных поэтов султана Махмуда против Фирдоуси

Пятое муназираАсадиТусского ,

Авиценна и персидская литература,

Литература на персидском языке в Средней Азии

Праздник Джашн-и саде в персидско-таджикской поэзии

Насир-и Хусрау и его взгляд на поэзию
Персидская «лубочная литература
Бидил и его учение об эволюции. . . .
Некоторые замечания о Бидиле....
Персидский исторический роман XX в. . .
Вопросы методики подготовки критических изданий классических памятников литературы народов Ближнего и Среднего Востока.
Персидская поэзия в Бухаре X в.
Стиль эпических поэм *Унсури
К вопросу об «индийском стиле» в персидской поэзии
Придворная касыда в Иране и ее связи с развитием изобразительного искусства
ТарзиАфшар и его творчество
НАВОИ

ТимуРИДЫ
Герат
Самарканд
Возышение Султан-Хусайна
Литературная жизнь эпохи Тимуридов
Тюркская поэзия эпохи Тимуридов
История изучения Навои ...
Детство :
Юность
Начало карьеры. Лирические стихи
В зените славы
Абд ар-Рахман Джами и его дружба с Навои
Создание «Пятерицы»
Катастрофа
Последние годы
Последнее слово. Кончина
Навои и фольклор
Заключение
Список произведений Навои
Хронологическая канва

ДЖАМИ

I
II
III.

РОМАН ОБ АЛЕКСАНДРЕ И ЕГО ГЛАВНЫЕ ПЕРСИИ (Версии??) НА ВОСТОКЕ

Предисловие

Часть /. Поэмы об Александре до Навои

Часть II. «Садд-и Искандари» Навои

СТАТЬИ И РЕЦЕНЗИИ

Лайли и Маджнун .

Навои и литература Востока

Старейшие переводы Навои на западноевропейские языки

К вопросу о мировоззрении Навои

Древнейшая рукопись «Пяти поэм» Алишера Навои .

Отзыв на диссертацию проф. А.Г.Саади «Творчество Навои как высший этап

в развитии узбекской классической литературы»

«Великий узбекский поэт». Сборник статей под редакцией М.Т.Айбека.

Происхождение суфизма и зарождение суфийской литературы.

Основные моменты в развитии суфийской поэзии

Основные линии развития суфийской дидактической поэмы в Иране .

Райские девы (гурии) в исламе

Персонификация месяцев в исламе

Заметки по поэтической терминологии персидских суфиев Словарь суфийских терминов Мир'ат-иушшак(текст)

Изречение Ибрахима ибн Адхама в поэме Кутадгу-билик

Фудайл ибн Ия

Ахмад ибн Харб

Рукопись Тафсира Судами в Государственной публичной библиотеке

Нур ал -улум

Две газели Баба Кухи Ширази

Космические мифы в газели Баба Куда

Баба Кухи. Предисловие к изданию Дивана

Послание Абдаллаха Ансари везир

Айн ал-Кузат Хамадани

Одна из мелких поэм Саны'и в рукописи Азиатского музея.
Четверостишия шейха Наджм ад-Дина Кубоа
Роман о шейхе Наджм ад-Дине Кубра (конспект)
Четверостишия шейха Маджд ад-Дина Багдади
«Книга о соловье» (Булбул-наме) Фарид ад-Дина Аттара
Об одном комментарии на газель 'Атгара
Комментарий на газель Аттара
Суфийская космогония у Фарид ад-Дина Аттара
Ценная рукопись поэм Фарид ад-Дина Аттара в Ленинградской
Государственной публичной библиотеке
Навои и Аттар
Хайят-наме Фарид ад-Дина Аттара
Легенда о шейхе и царской дочери
Тараш-наме, дидактическая поэма дервишей Джалали
Толкование Абд ар-Рахмана Джами на приписываемые ему
четверостишия.
Чагатайскийтарджи'банд неизвестного автора
Поэзия Муллы Мухсин-и Файз-и Кашани

ИСТОРИЯ ПЕРСИДСКО-ТАДЖИКСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

От автора
Глава первая. Литературные памятники древнейшего периода
Глава вторая. Литература восточноиранских народностей в V в.
до
н.э. – IX в.н.
Глава третья. Арабское завоевание и его последствия для
литературной жизни народов Средней Азии и Ирана
Глава четвертая. Расцвет литературы в X в.
Глава пятая. Фирдоуси
Глава шестая. Судьбы героического эпоса после Фирдоуси Глава
седьмая. Литература первой половины XI в.
Глава восьмая. Литература второй половины XI в..
Глава девятая. Литература во владениях Караканидов
Глава десятая. Литература лет сельджукского господства

НИЗАМИ, СТАТЬИ

Некоторые задачи изучения творчества Низами
Работа над текстом Низами
Поэтика Низами
Приложение. Поэтика Низами
Как звали первую жену Низами?
Отголоски тематики Низами в английской средневековой поэзии

ФУЗУЛИ СТАТЬИ

Новая рукопись куллийата Фузули

Арабские стихи Фузули

Soñy. Ýazyjy şahyrlaryň we alymlaryň terjimehaly